

УДК 347.454

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ

Бахрієва З. Р.

*Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, м. Сімферополь, Україна
E-mail: zore1978@meta.ua*

У статті досліджуються підстави припинення договору підляду. Пропонуються заходи погодження колізій між нормами чинного законодавства в частині регулювання відносин у зв'язку з припиненням договору підляду.

Ключові слова: припинення договору, розірвання договору, відмова від договору.

Значну частину цивільно-правових договорів становлять договори з виконання робіт. Робота та її результат є єдиним предметом договору підляду. Але не завжди договір підляду припиняється саме з досягненням певного результату. Це може бути обумовлено невиконанням або неналежним виконанням стороною договору своїх обов'язків. Тому дослідження цієї проблеми видається актуальним.

Проблема припинення договірних зобов'язань уже досліджувалася в українській цивілістичній літературі (Дзерию О. В., Блащук А. М., Міхно О. І. та іншими). Темою досліджень українських та російських дослідників (Банасевич І. І., Захаров Ю. Ю., Фаршатов І. А., Харисов Ф. Х., інші) були також окремі питання підлядних договорів. Але не дивлячись на отримання істотних наукових результатів, працями названих дослідників не була вичерпана проблема припинення договору підляду. Між тим, відповідні суспільні відносини потребують подальшого вдосконалення їх правового регулювання як у частині підстав та порядку припинення договору підляду, так і в частині його наслідків.

Метою статті є формулювання теоретичних положень, які могли б бути використані для виявлення юридичних колізій в положеннях цивільного законодавства, що регулюють відносини, пов'язані з припиненням договорів підляду, та для розробки рекомендацій щодо удосконалення відповідних норм цивільного права.

До договору підляду застосовуються загальні правила ст. 651-653 ЦК про підстави і порядок та наслідки розірвання цивільно-правових договорів. Такою підставою в ч. 2 ст. 651 ЦК назване істотне порушення договору однією стороною, що породжує право іншої сторони на розірвання договору. За таких умов не було будь-якої потреби у встановленні в ч. 2 ст. 852 ЦК правила, відповідно до якого „за наявності у роботі істотних відступів від умов договору підляду або інших істотних недоліків замовник має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків”. Це правило тільки підтверджує стосовно договору підляду те, що встановлено в ч. 2 ст. 652 ЦК стосовно усіх цивільно-правових договорів. Але ж ч. 2 ст. 652 ЦК не потребує того, щоб можливість її застосування до кожного із видів цивільно-правових договорів кожний раз підтверджувалась спеціальними

правилами. Врешті-решт загальні положення про цивільно-правові договори і зобов'язання для того і встановлюються, щоб не повторювати їх кожного разу стосовно окремих договорів і зобов'язань. До того, щоб з'ясувати зміст термінів „істотні відступи” і „істотні недоліки” все рівно треба звертатися до визначення істотного порушення договору в ч. 2 ст. 651 ЦК.

Нарешті, звернемо увагу і на формулювання „за наявності у роботі істотних відступів від умов договору підряду або інших істотних недоліків.” З урахуванням визначення змісту договору у ч. 1 ст. 628 ЦК („зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства”) не може бути недоліків, які не є відступами від умов договору, як і не може бути відступів від умов договору, які не тягнуть за собою недоліків у роботі.

З урахуванням викладеного слід дійти висновку про те, що в ч. 2 ст. 852 ЦК законодавець здійснив вельми невдалу спробу встановити спеціальну підставу, що породжує право замовника вимагати розірвання договору підряду. Тому це законодавче положення тільки обтяжує законодавчий текст. Воно не має реального регулятивного значення ще і тому, що знаходиться між ст. 849 ЦК, яка надає замовникові певних прав під час виконання роботи, і ст. 858 ЦК, що надає йому певних прав у разі неналежної якості виконаної роботи.

Разом з тим, слід відмітити обгрунтованість диференційованого підходу до визначення способів розірвання договору підряду, здійсненого у ч. 2 ст. 651 і ч. 2 ст. 852 ЦК, з одного боку, в ч. 3 ст. 858 ЦК. Істотність відступів від договору (істотність недоліків), істотність порушення договору необхідно оцінити. Тому ч. 2 ст. 651 і ч. 2 ст. 852 ЦК і передбачають судовий порядок (право вимагати) розірвання договору. Ч. 3 ст. 858 ЦК підставою розірвання договору в односторонньому порядку (відмови від договору) визнає не тільки істотність відступів від умов договору підряду або інших недоліків, а й неможливість усунути або неусунення їх у встановлений замовником розумний строк. Неможливість усунення чи неусунення легше встановити як юридичний факт, що підлягає доказуванню у разі спору. Тому тут законодавець і спростив порядок розірвання договору.

Зауважимо, що ч. 1 ст. 852 ЦК за її змістом повинна бути перенесена до ч. 3 ст. 849 ЦК як її окрема частина.

У розглянутому випадку законодавець стосовно подібних відносин передбачив два різні способи розірвання договору (у судовому порядку і шляхом вчинення одностороннього правочину), тобто розглянуті законодавчі положення свідчать про те, що вибір способів розірвання договору законодавець здійснив розумно. Іншу картину ми бачимо при співпоставленні ст. 849 і 858 ЦК з одного боку, і ст. 872 ЦК і ч. 4 ст. 10 Закону „Про захист прав споживачів”, – з іншого. У першій групі зазначених випадків замовникові надається право на відмову від договору, тобто на його розірвання шляхом вчинення одностороннього правочину. У другій групі випадків право на розірвання договору реалізується шляхом звернення з позовом до суду. Ця диференціація не відповідає тим тенденціям, на яких ґрунтується цивільно-правове і господарсько-правове регулювання майнових відносин.

Йдеться про наступне. Побутовий підряд – це відносини, які за визначенням не можуть належати до предмета господарського права. Підряд, на який поширюється Закон „Про захист прав споживачів”, – це також відносини, що не можуть регулюватись господарським правом. І все ж тут здійснюється підхід, яким виключається одностороннє розірвання договору підряду. До того ж необхідно враховувати, що Закон „Про захист прав споживачів” був прийнятий пізніше, а п. 2 розділу V „Прикінцеві положення” цього Закону передбачає, що раніше прийняті нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону. Що стосується ч. 3 ст. 858 ЦК, то вона є загальною порівняно з ч. 1 ст. 872 ЦК та ч. 4 ст. 10 Закону „Про захист прав споживачів”, а тому саме останні законодавчі положення підлягають переважному застосуванню.

Господарський кодекс встановлює загальне правило, відповідно до якого „розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускається, якщо інше не передбачено законом або договором” (ч. 1 ст. 188 ЦК). Цьому законодавчому положенню відповідає ч. 2 ст. 320 ГК, відповідно до якої у разі, якщо підрядник не береться своєчасно за виконання договору підряду на капітальне будівництво або виконує роботу настільки повільно, що закінчення її до строку стає явно неможливим, замовник має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків.

Застереження „якщо інше не передбачено законом” у ч. 1 ст. 188 ГК, слід думати, відсилає до спеціальних законодавчих положень, тобто до положень господарського законодавства, а не до положень Цивільного кодексу. Якщо це – так, то положення ч. 3 ст. 849 ЦК і ч. 3 ст. 858 ЦК, які допускають розірвання договору підряду шляхом односторонньої відмови від нього взагалі не мають предмета правового регулювання.

Хоч зроблений тут висновок і є, на наш погляд, безспірним, все ж необхідно визнати, що на цей час судова практика не готова слідувати йому. Господарські суди вважають, що загальні положення про договори і зобов'язання, встановлені Господарським кодексом, не можуть застосовуватися всупереч положенням Цивільного кодексу про окремі види договорів. Логіка дороги собі проб'є, бо вона – в природі людини. Але ж поки що судова практика є іншою. Отже, вийшло, що там, де законодавець проводить лінію на загальну заборону односторонньої відмови від договору (у господарському законодавстві), судова практика пішла шляхом застосування правил ч. 3 ст. 849 ЦК і ч. 3 ст. 858 ЦК, що дають замовникові за договором підряду право на відмову від договору. Там же, де законодавець більш ліберальний, він сам же не дозволяє розірвання договору підряду в односторонньому порядку.

Оскільки ж судова практика вважає за можливе застосування ч. 3 ст. 849 ЦК і ч. 3 ст. 858 ЦК до господарських відносин підряду, необхідно більш уважно проаналізувати ці законодавчі положення. На фоні правила ч. 2 ст. 651 ЦК, яка допускає розірвання договору у випадках істотного порушення договору, ч. 3 ст. 849 ЦК встановлює стосовно підрядника вельми жорстке правило, згідно з яким навіть незначне порушення строку усунення недоліків дає замовникові право на відмову від договору. Виникає питання про те, чи виправданим є такий жорсткий

підхід. Видається, що на поставлене запитання належить дати позитивну відповідь: підрядник один раз уже припустився порушення і йому призначений строк для їх усунення. Правда, на відміну від ч. 3 ст. 858 ЦК, ч. 3 ст. 849 ЦК не зазначає на те, що цей строк має бути розумним. Тут ми помічаємо істотні недоліки правотворчої техніки. При грубому і негнучкому тлумаченні, до якого схильні фахівці у галузі права, ч. 3 ст. 849 ЦК можна витлумачити так, що замовник має право визначити згаданий строк на свій розсуд, свавільно, тобто він може встановити і строк, який є занадто коротким. І таке тлумачення можна аргументувати посиланням на ч. 3 ст. 858 ЦК: там, де законодавець бажав, він на розумність строку, що призначається замовником, зазначив. Але таке тлумачення є неприпустимим з огляду на принцип верховенства права, до змісту якого входить і засада розумності: не може того бути, щоб законодавець надав замовникові право визначити строк, про який йдеться у ч. 3 ст. 849 ЦК, свавільно, тобто, зокрема призначити такий строк, який завідомо є занадто коротким. Тому це законодавче положення у частині того, про що тут йдеться, треба тлумачити так, що своє право встановити строк замовник повинен реалізувати розумно. Отже, в кінцевому рахунку ч. 3 ст. 849 ЦК повинна тлумачитись у тому, що стосується строку, так же, як і ч. 3 ст. 848 ЦК. Проте це не звільняє законодавця від обов'язку більшої уніфікації нормативних положень. Звідси випливає, що ч. 3 ст. 849 ЦК після слова „ підрядникові” потребує доповнення словом „ розумний” (строк).

Виникає також питання про те, якими чинниками обумовлений диференційований підхід законодавця, який у ч. 3 ст. 849 ЦК не зазначає на істотність недоліків, а в ч. 3 ст. 858 ЦК зазначає. Видається, що ця диференціація є виправданою: у ст. 858 ЦК йдеться про випадки, коли робота уже виконана, тобто здійснені витрати відповідних ресурсів. Раз відповідні витрати уже здійснені, з точки зору інтересів суспільства результат роботи повинен бути переданий замовникові, який за логікою речей, буде його використовувати. Тому в ч. 3 ст. 858 ЦК і йдеться про істотні відступи та недоліки. У ст. 849 ЦК йдеться про випадки, коли робота ще не закінчена, тому за умови неусунення підрядником недоліків у строк, встановлений замовником, доцільно припинити здійснення затрат на роботу з недоліками, які не влаштовують замовника. Таким чином, законодавець у цьому випадку обгрунтовано надає замовникові право на відмову від договору: замовник сам повинен вирішити питання про доцільність закінчення роботи, яка має недоліки.

Відповідно до ч. 3 ст. 858 ЦК замовникові надається право на відмову від договору за умови, що відступи від договору (недоліки) не тільки є істотними, а й одночасно такими, що не можуть бути усунені, або такими, що можуть бути усунені, але не були усунені у встановленій замовником розумний строк. Ця умова за змістом є такою ж, як і умова, передбачена ч. 3 ст. 849 ЦК. У ст. 858 ЦК вона лише конкретизується, у той час як у ст. 849 ЦК вона закріплюється імпліцитно: якщо неусунення недоліків у встановлений строк є підставою, що породжує право на відмову від договору, то тим більше доведена неможливість їх усунення повинна давати замовникові право на розірвання договору шляхом односторонньої відмови від нього.

Подальший аналіз норм, присвячених договору підряду, дозволяє зробити висновок про те, що за певних умов замовнику надане право припинити договір достроково також у разі відсутності будь-яких порушень умов договору з боку підрядника. Так, замовник, який не погодився на перевищення кошторису, має право відмовитися від договору підряду. У цьому разі підрядник може вимагати від замовника оплати виконаної частини роботи (ч. 4 ст. 844 ЦК).

Замовник може втратити інтерес в отриманні результату роботи. Тому відповідно до ч. 4 ст. 849 ЦК він має право у будь-який час до закінчення роботи відмовитися від договору підряду, виплативши підрядникові плату за виконану частину роботи та відшкодувавши йому збитки, завдані розірванням договору. Подібне правило встановлено також відносно договору побутового підряду. Так, відповідно ч. 2 ст. 867 ЦК замовник має право у будь-який час до здачі йому роботи відмовитися від договору побутового підряду, сплативши підрядникові частину встановленої ціни роботи пропорційно роботі, фактично виконаній до повідомлення про відмову від договору, та відшкодувавши йому витрати, здійснені до цього моменту з метою виконання договору, якщо вони не входять до частини ціни роботи, яка підлягає сплаті. Умови договору, що позбавляють замовника цього права, є нікчемними. Разом з тим у ч. 2 ст. 867 ЦК законодавець, появляючи турботу про інтереси замовника, обмежив порівняно з ч. 4 ст. 849 ЦК види збитків, що підлягають відшкодуванню замовником.

Однією з особливостей договору будівельного підряду є те, що може виникнути необхідність консервації будівництва з обставин, які не залежать від волі сторін. Така подія як консервація будівництва не визначена законодавцем підставою припинення договору підряду, бо це лише призупинення будівництва. У такій ситуації передбачаються наступні наслідки: замовник зобов'язаний оплатити підрядникові роботи, що були виконані до консервації будівництва, та відшкодувати йому витрати, пов'язані з консервацією (ч. 6 ст. 879 ЦК).

Вважаємо, що у такому випадку зобов'язання мають бути припиненими на підставі ст. 607 ЦК внаслідок неможливості виконання зобов'язання із обставин, за яку ні одна із сторін не відповідає, хоч і існує думка, яка заперечує існування винної неможливості виконання договору, де на відміну від випадкової неможливості відсутні об'єктивні ознаки неможливості виконання договору взагалі [1, с. 93].

Але на нашу думку, у випадку консервації будівництва немає значення, чи пов'язане воно з бажанням замовника, чи це сталося внаслідок обставин, які від нього не залежали, тобто для підрядника у будь-якому із варіантів настає обставина, причини якої слід з'ясувати тільки для вирішення питання відшкодування упущеної вигоди.

Якщо призупинення роботи на об'єкті сталося з причин, які від замовника не залежали, то підряднику слід відшкодувати тільки прямі його витрати. Упущена ж вигода відшкодовується у випадках "консервації" об'єкту за рішенням замовника у решті випадків [2, с. 88].

Підрядник як сторона договору підряду також має право відмовитися від договору підряду в односторонньому порядку та вимагати відшкодування збитків у випадках, встановлених законом:

1) якщо замовник, незважаючи на своєчасне попередження з боку підрядника, у відповідний строк не замінить недоброякісний або непридатний матеріал, не змінить вказівок про спосіб виконання роботи або не усуне інших обставин, що загрожують якості або придатності результату роботи (ч. 1 ст. 844 ЦК); 2) якщо підрядник не згоден з внесенням до проектно-кошторисної документації змін, що потребують додаткових робіт, вартість яких перевищує десять відсотків визначеної у кошторисі ціни (ч. 2 ст. 878 ЦК); 3) у разі неможливості використання матеріалу (деталей, конструкцій) або устаткування, наданого замовником, без погіршення якості виконуваних робіт (ч. 3 ст. 879 ЦК).

Відповідно до ч. 1 ст. 850 ЦК замовник зобов'язаний сприяти підрядникові у виконанні роботи у випадках, в обсязі та в порядку, встановлених договором підряду. Такий обов'язок є традиційним для договору підряду, бо за ним відмічається найбільш тісне співробітництво сторін. Раніше визнавався принцип соціалістичного співробітництва та взаємної допомоги, який поряд з строгою вимогливістю, що стосується виконання договору, диктував обов'язковість врахування інтересів іншої сторони, недопустимість байдужого відношення до ускладнень у процесі виконання договору. Як відмічав Гавзе Ф. І., принцип співробітництва виключає можливість використовувати помилку та недоліки в роботі іншої сторони при виконанні покладених на неї дії для виправдання своєї бездіяльності, для запобігання відповідальності за невиконання своїх обов'язків, але вимагає прийняття мір, які сприяють виправленню іншої стороною своїх помилок та зобов'язує зробити все необхідне для зменшення шкідливих наслідків, незважаючи на те, чи викликані вони об'єктивними обставинами або виною сторони [3, с. 133].

У сучасному законодавстві також є прояви принципу співробітництва та взаємної допомоги. Так, якщо замовник не виконує обов'язку сприяти підряднику, останній має право вимагати відшкодування завданих збитків. Більш того, згідно з ч. 1 ст. 851 ЦК підрядник має право не розпочинати роботу, а розпочату роботу зупинити, якщо замовник не надав матеріали, устаткування або річ, що підлягає переробці, і цим створив неможливість виконання договору підряду. Невизначеність подальшої долі договору при цьому надає можливість підряднику на свій розсуд або звернутися з вимогою про належне виконання замовником своїх обов'язків, або про розірвання договору підряду на підставі ч. 2 ст. 651 ЦК. При цьому, у будь-якому із обраних варіантів він не позбавлений права вимагати відшкодування збитків.

Варто зауважити, що на відміну від інших цивільно-правових договорів тільки за договором підряду встановлений випадок, коли підрядник зобов'язаний відмовитися від договору підряду. Це правило міститься у ч. 2 ст. 848 ЦК та передбачає, що у разі, якщо використання недоброякісного або непридатного матеріалу чи додержання вказівок замовника загрожує життю та здоров'ю людей чи призводить до порушення екологічних, санітарних правил, правил безпеки людей та інших вимог, підрядник зобов'язаний відмовитися від договору підряду, маючи право на відшкодування збитків.

Окрім відмови підрядника від договору підряду в односторонньому порядку також встановлені випадки, коли підрядник має право вимагати розірвання

договору підряду. Так, відповідно до положення абзацу другого ч. 5 ст. 844 ЦК у разі відмови замовника від збільшення кошторису підрядник має право вимагати розірвання договору (йдеться про випадки істотного зростання після укладення договору вартості матеріалу, устаткування, які мали бути надані підрядником, а також вартості послуг, що надавалися йому іншими особами). Тут не вказується на те, що йдеться про твердий кошторис. Проте з контексту ч. 5 ст. 844 ЦК впливає, що і в абзаці другому цієї частини маються на увазі випадки, коли сторони погодили твердий кошторис. Категоричне правило ч. 3 ст. 844 ЦК („зміни до твердого кошторису можуть вноситися лише за погодженням сторін”) не може конкурувати при правозастосуванні із спеціальними правилами абзацу другого ч. 5 ст. 844 ЦК, тим більше, що абзац другий ч. 3 ст. 844 ЦК передбачає встановлення законом винятків із загального правила про можливість внесення змін до твердого кошторису лише за погодженням сторін. Проте положення абзацу другого ч.5 ст. 844 ЦК не поширюється на господарські договори підряду на капітальне будівництво, оскільки ч. 4 ст. 321 ГК встановлює, що підрядник не має права вимагати збільшення твердого кошторису, а замовник – його зменшення.

Отже, положення Цивільного кодексу та інших актів законодавства, що стосуються дострокового припинення договору підряду, потребують істотного корегування. Що стосується наслідків дострокового припинення договору підряду, то вони можуть бути темою окремого дослідження з огляду на проблематичність застосування до таких відносин загальних правил ст. 653 ЦК і відсутності в законодавчих актах спеціальних правил, які б регулювали такі відносини.

Список літератури:

1. Міхно О. І. Припинення цивільно-правового договору через неможливість його виконання /О. І. Міхно // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 11. – С. 92 - 95.
2. Харисов Ф. Х., Фаршатов И. А. Санкции в договоре строительного подряда / Ф. Х. Харисов, И. А. Фаршатов // Хозяйство и право. – 1999. – № 7. – С. 86-93.
3. Гавзе Ф. И. Социалистический гражданско-правовой договор /Ф. И. Гавзе. – М. : Юридическая литература, – 1972. – 168 с.

Бахрієва З. Р. Особенности прекращения договора подряда /З. Р. Бахрієва // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2010. – Т. 24 (63). № 1. 2011. – С. 232-238.

В статье исследуются основания прекращения договора подряда. Предлагаются меры согласования коллизий между нормами действующего законодательства в части регулирования отношений в связи с прекращением договора подряда.

Ключевые слова: прекращение договора, расторжение договора, отказ от договора.

Bakhrieva Z. Features of stopping the contract of work and labour /Z. Bakhrieva // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2011. – Vol. 24 (63). № 1. 2011. – P. 232-238

The article investigates the reasons of stopping of the work contract. The measures of concordance of collisions are offered between the norms of current legislation in part of adjusting of relations in connection with stopping of contract of work and labour.

Key words: stopping the contract, dissolution of contract, waiver of contract.

Поступила в редакцию 12.05.2011 г.